

AZ ÉPÍTÉSZEK A VÖRÖSBORT SZERETIK

SIMON MARIANN

Váriné Szilágyi Ibolya:

Építészprofilok

Akik a '70-es, '80-as években indultak

Terc, Budapest, 2006. 391 old., 2500 Ft

Építészet / elmélet 11

Épült, létesült. 1968 tavaszán ezzel a címmel jelent meg egy rövid írás a *Magyar Építőművészetben*.¹ „Beletörődött az építésztársadalom, hogy a tervező neve (a tervező cég neve sem) nem fontos. Az épületek szépen felépülnek nélküle is, átadják őket ünnepélyesen nélkülik is, lefényképezik az új létesítményeket, s közlik ezeket országszerte nélkülik is” – írta a lap főszerkesztője kicsit sértetten, kicsit morgolódva, de a helyzetbe mintha már maga is beletörődött volna. Ekkoriban, 1968 körül kezdték el az egyetemet azok az építészhallgatók, akikkel végzésük évében, a hetvenes évek elején Váriné Szilágyi Ibolya az első interjúsorozatot készítette, amelyet három további felmérés követett. Ez vált alapjává az *Építészprofilok. Akik a '70-es, '80-as években indultak* című könyvnek. A kötet címe is mutatja, hogy a főtéma az építészek bemutatása, róluk kapunk rajzolatot, az ő profiljukat ismerhetjük meg. Igaz, a szerző meghatározta műfaj szociálpszichológiai esettanulmány, a megismerés tárgya elsősorban az ember, de ennek az embernek a szakmája, a hivatása az építészet. Lám, negyven év alatt változott a világ, ma már feltehetjük – hiszen a kiadó vállalta a könyvet –, hogy a közönség kíváncsi az építészekre. Milyenek az építészek? Hogyan látja az építészeket a kutató, és hogyan látatják ők magukat?

Az *Építészprofilok* kutatás-módszertani érdekességét elsősorban az adja, hogy az első és az utolsó mintavétel között harmincöt év telt el, az ilyen hosszú időszakra kiterjedő követéses vizsgálat nemzetközileg is ritka. Az utolsó interjúsorozat elkészítésében így a kérdezőt érthetően nemcsak a „régis ismerősök” iránti személyes érdeklődés motiválta, hanem a kutatói kíváncsiság is, annak ellenőrzése, hogy a választott vizsgálati módszerek mennyire váltak be, van-e előrejelző erejük. A kutatás módszereit és főbb fogalmait külön tanulmány foglalja össze a könyv függelékében, ahogyan az egy tudományos munkához illik. A

recenzens szakmája azonban építész, így a továbbiakban hadd foglalkozzon pusztán az eredményekkel, azzal, ami számára érdekessé teszi az *Építészprofilok*-kat, vagyis az építészekkel, a róluk kirajzolódó képpel. A vizsgálat sorozat célja a pályaaattitűd, az értékorientáció, a szakmai identitás feltárása volt, annak megismerése, hogy mit tartottak fontosnak a pályakezdő építészek a hetvenes évek elején, majd hogyan alakultak, módosultak elképzeléseik és értékeik néhány évvel később, amikor a munkájuk során szembesültek a valóságos adottságokkal. A kutatás harmadik fázisába – amelyik az előbbi kérdések mellett a sikerképet is vizsgálta – egy valamivel fiatalabb generáció is bekerült. A bemutatott tizenöt építész életkora az utolsó beszélgetés időpontjában így 49 és 58 év között volt, az idősebbek túlsúlyával. Az ötvenes éveiben járó, középkorú építész – jó esetben – pályája csúcsára ért, van szakmai múltja, egzisztenciája, netán díjakban, fokozatokban, tagságban megnyilvánuló szakmai elismertsége. Az ötvenesek vallott értékei meghatározó szerepet játszanak a szakma egészének értékorientációjában, részben mint a fiatalabbak választott mesterei, részben mint az intézményi hierarchia vezetői pozícióinak betöltői. Váriné Szilágyi Ibolya kutatásai harmincöt évre visszamenően vizsgálják az építészek viszonyát pályájukhoz: különböző időpontokban kapunk metszeteket az építészek értékeiről és a társadalmi környezetből következő problémáiról, követhetjük az értékek, attitűdök, a sikerkép változását, végül a tizenöt portréból az ötvenesek ma meghatározó generációjáról is kirajzolódik egy kép.

A testes kötet kétharmadát a portrék teszik ki, az egyharmad marad a korábbi, 1978 és 2001 között publikált tanulmányoknak. Az újraközlést nemcsak az indokolja, hogy a kutatás egésze csak így mutatható be, hanem az is, hogy ezek az építész szakmáról egykor készült látletek ma már a múlt dokumentumai. Az egyetlen, korábban a *Valóságban* közölt cikk kivételével az eredetileg szakkönyvekben és külföldi folyóiratokban megjelent tanulmányokat aligha találná meg magától a hazai építészet múltja iránt érdeklődő kutató. Mivel a közölt öt tanulmányból három elsősorban valamilyen szociálpszichológiai problémát (értékorientációk konfliktushelyzetekben, individualizmus és siker, szerepkonfliktusok) tárgyal, amelyhez a szerző részben vagy teljesen az építészintát veszi alapul, részletesen arra a kettőre térek ki, amelyek csak az építészekkel mint egy értelmiségi szakma képviselőivel foglalkozik. Az építészek körében vég-

1 ■ N. E.: Épült, létesült. *Magyar Építőművészet*, 1968. 2. szám.

zett első két kutatás – az 1971 és 1973 között a felmérésben részt vevő 211 végzős építészhallgató közül 110 vett részt a második, munkahelyi követéses fázisban – eredményéről Váriné Szilágyi Ibolya 1977-ben és 1978-ban két tanulmányban számolt be a *Valóság* hasábjain. Ezek közül a második került be a kötetbe, *Pályakezdő építészek szemlélete* címmel. A recenzens számára ez az írás különösen kedves, hiszen azt három különböző időpontban olvasva mindig újabb értékei tárultak fel a számára. A megjelenéskor friss diplomás olvasóra az építészek egyetemről hozott értékeiről, vágyairól és a valós élettel való konfrontációjáról szóló beszámoló az „Igen, ez pontosan így van!” élményével hatott. Húsz évvel később az írás az építészek hetvenes évekbeli tájékozódásához, hazai és külföldi mintáinak visszakereséséhez nyújtott segítséget, míg mostanra olyan kordokumentum lett, amely nemcsak a múlt megértését segíti, de maig élő jelenségek előzményeit is felidézi.

A tanulmány három szempontból vizsgálja a követéses kutatás második fázisának adatait: áttekinti az építészeket foglalkoztató főbb kérdéseket, a résztvevőket szakmai attitűdjük szerint csoportosítja, és elemzi-értékeli szakmai identitásukat. A szakmai beállítódásuk alapján a pályakezdő építészekre alkalmazott kategóriák – a „realista”, a „maszkeló” és a „pályázó” – mára nyilvánvalóan érvényüket veszítették, hiszen megváltozott az építészeti tervezés és beruházás intézményrendszere. A nagy állami tervezőirodák felbomlottak, a tervezés kisebb-nagyobb magánirodáknak folyik, a beruházóból pedig fejlesztő vagy megbízó lett. A tervezés-építés állami rendszere nem kötelező háló, amelyhez a realista alkalmazkodik, a maszkelolás nem mellékkereset, amit a szakma elítél, aki él vele, az meg szégyelli, és a pályázat nem a legfőbb kiugrási lehetőség a szép ideák megvalósításához közelebb vivő szakmai előrejutásra. Ugyanakkor a három kategória mögötti általános szakmai attitűd – a rendszeren belül helyét kereső, az elveit feladó, illetve a rendszer határait feszegető – nyilván egy mai felmérésben is kimutatható lenne. A másik vizsgált terület az építész szakma identitása, illetve ennek zavarai. „Az építész sikerének szimbóluma, az építészkarrier mérője: az egyedi Ház, amely az ő terve alapján épül meg” (29. old.) – írja Váriné Szilágyi Ibolya, és megállapítása ma is érvényes. Talán az egyetlen változás, hogy a mondatba ma nem kerülne be a Ház elé az „egyedi” jelző, ami a korszak építészeinek saját problémáira utalt. A kérdés – Hogyan ötvöződik a korszerű építészetben a

művészet és a technika? – már a hatvanas években megjelent a hazai építészeti írásokban, de igazán aktuálissá csak a hetvenes években vált.² Ekkorra futott fel a házigyári lakásprogram, és kezdődött meg az előre gyártott építési rendszerek fejlesztése és alkalmazása. Az építészet művészi és műszaki aspektusainak értelmezése és összehangolása a kutató interjúalanyainak is problémát okozott. Az építészet társadalmi funkciójában – hogy a használó érdekét kell szolgál-

nia – egységes volt az álláspontjuk, mint ahogy abban is, hogy a nagy mennyiségben jelentkező építési igény kielégítéséhez elengedhetetlen az előregyártás és a nagyipari építés. Mégis, miközben az irodában, sőt a kiemelt tervezői továbbképzésen, a Mesteriskolában is elfogadták az iparosítás szükségességét,³ nem titkolt vágyuk volt az egyedi Ház megtervezése és felépítése. A fenti ellentmondáson túl a társadalmat alkotásával szolgáló építész identitását nemcsak az építési folyamat további szereplői (a tanácsai ügyintéző, a beruházó, a kivitelező stb.) kérdőjelezték meg azzal, hogy hozzáértését nem vették komolyan, hanem az is, hogy a társadalom sem becsülte az építész. „Az építész helyzete nagyon siralmas. Az a véleményem terjedt el rólunk, hogy

köklerek vagyunk, akik ilyen Óbudákat terveznek. Szakmailag az bánt legjobban – és még rajtam kívül jó néhány építésztársamat –, hogy ami az építészet címszó alatt megy, tulajdonképpen nem más, mint fedett használati helyiségek létrehozása gazdasági szempontból” (30. old.) – idézi a szerző az egyik interjúalanyt. A hazai építészek identitásavara természetesen nem a hetvenes években kezdődött – hogy pontosan mikor, történeti kutatás tárgya lehetne –, de úgy tűnik, maig sem sikerült a szakmának tisztázni, hogy mi végre is műveli a mesterségét. A könyvben közölt építészprofilokból ugyanez a bizonytalanság érezhető.

2 ■ Néhány korai példa: Major Máté: *Művészi szabadság és kötöttségek az építőművészetben. Valóság*, 1960. 4. szám; Kunszt György: *Technika és művészet a modern építészetben*. Mérnöki Továbbképző Intézet, Bp., 1962; Bonta János: *Építészet és tömegtermelés*. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1963.

3 ■ A Mesteriskola 1974–76 közötti III. ciklusában a hallgatók előre megadott témák közül választhattak saját kutatást. Ilyen témák voltak például: A házigyári lakásépítés fejlesztési lehetőségei; A paneles építési módnak a tömeges lakásépítésen kívüli tervezési lehetőségei; Iskola, óvoda, bölcsőde építésének iparosítási lehetőségei; CONDER építési rendszer; Fillod építési rendszer. Az akkori 21 hallgató közül 5 biztosan részt vett a hetvenes évekbeli felmérésekben, hiszen az Építészprofilokba is bekerültek. Forrás: Beszámoló a Fialat Építészek Köre III. ciklusának munkájáról. *Magyar Építőművészet*, 1977. 3. szám.

A kötet másik, kimondottan az építészekkel foglalkozó tanulmánya *Az építészek sikerképe és retorikája a '70-es, '80-as és a '90-es években* címet viseli, és először 1999-ben jelent meg. A vizsgált harminc év folyamán a sikerről alkotott elképzelés nyilván az egész hazai társadalomban változott, az építészek – a követéses vizsgálatokból már rendelkezésre álló adatokon túl – mégis azért váltak a kutató számára különösen jó példává, mert „a siker-kutatásba bevont valamennyi szakma képviselői közül éppen az építészekkel készített mélyinterjúkban szerepelt a legtöbb spontán megfogalmazás vagy utalás a sikerre vagy a kudarccra vonatkozóan” (289. old.). A siker tehát központi kérdés az építészek számára, értelmezése viszont, mondhatni, szakmaspecifikus. A kutatás 1993–94-ben zajlott, bevonva akkori végzősöket és a már tíz, illetve húsz éve a pályán levő építészeket. A hetvenes években „a sikerkép – a sikercél és a sikeres személy modellje – meglehetősen közel állt az építész szakmai ideáljához, mert a szakmai produktivitas, a kreatív és igényes alkotás, az építésztervezői teljesítmény és annak társadalmi elismerése állott a középpontban és az alkotás örömteli élménye kísérte” – állapítja meg a szerző (298. old.).

Az építészideálnak ezt a belső tényezőkre alapozottságát Váriné Szilágyi Ibolya egyik-másik kutatása is alátámasztja. Az *Értékkorientációk vizsgálata konfliktushelyzetek viselkedési alternatíváinak megítélésében* című, a kötetben szintén közölt, az 1975–76-os követéses vizsgálaton alapuló tanulmány szerint az építészek konfliktushelyzetekben munka- és önállóság-centrikus döntéseket hoznak. A hetvenes évek fiatal építésze alkotni vágyott, az alkotás kiteljesedését a felépült Házban látta, amit a szakma talán egy Ybl-díjjal, a társadalom pedig elégedettségével ismer el. A közösség érdekében, de egyúttal a saját örömeire is létrehozott alkotás olyan ideál volt a fiatal építész számára, amelyért, hogy a lehetőséghez közelebb kerüljön, tenni is hajlandó volt: a *Pályakezdő építészek szemlélete* című tanulmányban közölt adat szerint a hetvenes évek közepén a vizsgálatba bevont építészek 41 százaléka rendszeresen pályázott.

A nyolcvanas években az építészet területén már megkezdődött a gazdasági-szervezeti átrendeződés. 1982-től vált lehetővé gazdasági munkaközösségek és kissovetkezetek létrehozása, amit az építészek ki is használtak. Az állami fejlesztések visszafogásával a hetvenes évek végétől a tervezési munkák száma rohamosan csökkent, egyre kevésbé lehetett arra várni, hogy a vállalatvezetés központilag megkapja, majd le-

oszja a munkát. Tervezni annak volt esélye, aki maga hozta a megbízást. Váriné Szilágyi Ibolya megállapításai a nyolcvanas évek építészenek sikerképéről tökéletesen tükrözik ennek az átmeneti időszaknak a bizonytalanságait, a megváltozott helyzethez való elmentmondásos alkalmazkodást. „Maga a sikerkép, a sikeres építész modellje ekkor még lényegesen nem változott, de elérhetősége távolodott.” (301. old.) Az interjúalanyok az általuk ismert sikeres építészek jellemzőiként továbbra is a kemény, kitartó munkát, az önállóságot és a függetlenséget nevezték meg. A tényleges siker elérésében ugyanakkor az építész személyisége és szakmai tulajdonságai mellett fontos szerepet tulajdonítottak a véletlennek, a szerencsének is. A véletlen mint a siker egyik eleme persze minden „sikertörténetben” jelen van. Az építészeknél kapott kiemelt szerepét lehet – ahogyan a szerző teszi – a szakma konjunktúrafüggőségével, a gyakori recessziós korszakokkal magyarázni, de lehet egyfajta önfelmentésként is értékelni, ami az egyetemről kapott, belsővé tett építészideál és a valóság közötti feszültség enyhítésére szolgált. Az egyetemi alapképzés meghatározó szerepét Váriné Szilágyi Ibolya is kieme-

li. Az egyetemi építészképzést a longitudinális vizsgálat minden generációja jónak tartotta, függetlenül attól, hogy még a diploma előtt álltak, vagy már művelték a szakmát. Az egzisztenciális siker mint lehetőség már a nyolcvanas években felmerült az interjúkban, leginkább a szervezés, menedzselés irányába elmozduló építészek esetében, de a tervezők számára a hajtás az anyagiakért továbbra is legfeljebb külső tényezőként jelentkezett.

A kilencvenes években újabb változás mutatható ki az építészek sikerképében, az összhang mégsem áll helyre. „A 90-es években még mindig az ismert teljesítmény és szakmai elismerés uralta sikerkép a domináns, de már erőteljesen megjelent a siker anyagi dímenciáját előtérbe állító felfogás. Ezt sokan a *szakmailag sikeres építész* és a *jól menő építész* szembeállított terminusaiban fogalmazzák meg.” (308. old.) A kettő egybeesése, az anyagiakkal is honorált szakmai siker persze nem kizárt, de legalábbis ritka – a bevétel szintjén biztosan. A szakmai és az anyagi szempontok – évtizedünkben is jelen levő – szembeállítására kétféle magyarázat is adható. Az egyik az építészek régi bánata, hogy nem érti meg őket a közönség (korábban a társadalom). Eszerint az egyik oldalon áll az építész a maga szakmai tudásával, akinek minőségi teljesítményét a szakmai közösség elismeri,

a másik oldalon áll a megbízó, aki leginkább nem is vár minőséget, de ha mégis, azt nem tudja megfizetni. Az építész pedig választhat, hogy szegény, ámde a szakmai elveihez hű marad, vagy inkább gazdag lesz, de ehhez be kell hódolnia a megbízónak. Ezt a feltételezést erősíti a tanulmányban közölt, a kilencvenes évekből származó interjúrészlet. „Ketté kell választani a jól menő és a szakmailag sikeres építészt. Az építész szakmában is többféle viselkedés és nézet található, sokféleképpen állnak hozzá egy épülethez. Van, aki az épületet meg az egész szakmát csak a saját céljai elérésére használja. Van olyan építész-beállítódás vagy –nézet, hogy ki kell szolgálni a kuncsaftot. Így mondják, kuncsaft, én kifejezetten gyűlölöm ezt a kifejezést, mert én építész vagyok, nem fodrász...” (308. old.) Az építész valóban nem fodrász, hanem – a Váriné Szilágyi Ibolya kutatásaiban évtizedeken át stabil önkép szerint – önálló, független alkotó. A szakmai függetlenség és az alkotói szabadság (vagy csak az illúzió?) féltése lehet a másik magyarázata annak, hogy az építészek ambivalensek a sikerrel kapcsolatban. A kilencvenes években a tömegkommunikációban propagált sikermodelleket az építészek fogadták a legkritikusabban (293. old.). A média által sikeresként bemutatott üzletemberek, politikusok, rockzenészek és sportolók példája azt üzentte, hogy a siker a pénzzel és a népszerűséggel mérendő. Az elhivatott alkotói szabadság ideáljával mindkét kritérium ellentétesnek mutatkozott. Talán épp ezért – mert az egyetemről hozott és a mértékadó szakmai közösség által folyamatosan erősített sikerképüket nem tudták összhangba hozni a társadalom megváltozott sikerképével – lett annyira fontos az építészek számára a siker, azért említették annyiszor az interjúk során. A tanulmány utolsó mondata – „A szakmai kontroll felerősödése kellene ahhoz, hogy a minőség féltése is megjutalmazódjon” (310. old.) – inkább a vizsgálati személyekkel együtt érző kutató vágyát, mint a közeljövő valóságát fogalmazza meg. A kötet egy másik írásában – *Az individualizmus különböző formái a sikerképzetekben* – a szerző mintha kimondottan az építészek számára alkotta volna meg az individualizmus egy új fajtáját, az *újhumanista individualizmust*, összebékítendő a sikerképzetet a minőséggel, az egyéni érdeket a közösséggel. Az újhumanista individualistát belső autonómia jellemzi, de legfőbb referenciapontja mégis az emberiség. „Ezt a fajta individualistát akár közösségi beállítódásának is tekinthetnénk, hiszen végső soron az emberiség jövője, fennmaradása érdekében olyan,

amilyen, de mégsem tehetjük, mert a legjellemzőbb rá az ítéletalkotásbeli és cselekvésbeli szabadság igénye és felelőssége.” (336. old.) Az építészekkel reprezentált újhumanista individualista sikerélménye ma leginkább egyéni, legfeljebb csoportszinten élhető meg, ami persze nem elhanyagolható eredmény. A kérdés, hogy a szakmára szabott sikerkép segít-e abban, hogy az építészek kilépjenek abból a korépból, amelyet maguknak megalkottak, de amely korántsem mentes a konfliktusoktól.

Az *Építészprofilok* terjedelmesebb része tizenöt építészt mutat be. A korábbi kutatási fázisok adatai itt a 2003 és 2006 között készült interjúkkal egészülnek ki, és fontos különbségként nem a szakmára, hanem a személyre koncentrálnak. „Ma már elsősorban a személyre vonatkozó tudás összegzésében vagyok érdekelt: a személyes sors alakulása felől szeretném érteni az építészek rétegspecifikus és generációs problémáit, valamint azt, hogy mindezek közepette ők maguk mennyire aktívak, éberek és kezdeményezők, kreatívak pályás és életútjuk formálásában” (9. old.) – írja a szerző. A műfajváltás radikális, az eredmény sajátos műfaji kísérlet. A 10-15 oldalas bemutatások nem klasszikus interjúk, ahol a riportert kérdez,

riportalany pedig válaszol. Váriné Szilágyi Ibolya a rögzített beszélgetésekből hol hosszabban, hol rövidebben idéz, de mindig csak a válaszokat, pontosabban az elbeszéléseket, hiszen az építészek pályakezdésüktől a jelenig vallanak életükről. A kutató összefoglalja a történeteket, és közben megpróbálja értékelni, elemezni az eseményeket. A szövegbe korábbi – eddig névtelenül kezelt – interjúrészleteket illeszt be, és az építészek a kutatásokból megismert személyiségeivel, szakmai attitűdjével veti össze az életút alakulását. A feladat – profilrajz készítése harmincöt

4 ■ „Élet- és karriertörténetet rekonstruálni nem egyszerű feladat. Az élettörténeti interjúk gyakorta váltják ki az interjúalanynál az átélés érzelmi rezonanciáit, ami az események öntudatlan átértelmezésével is járhat. Szinte kivédhetetlen, hogy az újraelés szubjektív időélménye ne hasson az aktuális elbeszélése-re.” (12. old.)

5 ■ Az *Építészprofilok* interjúiból levont tanulság inkább egy érzés, amit viszont alátámasztani látszik a Magyar Építész Kamara tagjai között 2005 őszén a Tárki közreműködésével végzett, a recenzens által vezetett kutatás. Arra a kérdésre, hogy melyik külföldi építészt tekintik követendő példának, a teljes minta 70%-a nem nevezett meg senkit, közülük 17% nem válaszolta meg a kérdést, és 53% állította, hogy számára nincs ilyen személy. A „nincs ilyen” válaszlehetőség magas aránya adódhat a dacból (Miért kellene kívül keresnünk a mintákat?), de adódhat az ismerethiány leplezéséből is. Simon Mariann: Egy kutatás tanulságai 2. (építészeti értékek) *Építészfórum*, 2006. március 13. <http://epiteszforum.hu/?q=node/1251>

képe továbbra is olyan, mint a hetvenes évek elején: „Ő az, aki szinte 24 órában építész, elsősorban a tervezés miatt, de a munkák folyamatos segítése-ellenőrzése miatt is. Ezért szinte minden mással felhagy, nagyon aszketikus életmódot folytat, és nagyon kemény magatartás- és tárgyalásmód jellemzi. Önmaga felé is, mások felé is kemény, végtelenül igényes és fejelemzett.” (15. old.) Váriné Szilágyi Ibolya sorai a mélyinterjúk alapján tökéletes összefoglalását adják annak, hogy az építészek milyenek szeretnének lenni. Mert természetesen nem ilyenek, de szeretnék, ha ilyenek lennének, és főleg, ha a többiek ilyenek látnák őket. Bár egyikük sem állítja, hogy személyében megvalósul az ideális építész, amikor magáról mesél, mégis – az egykori álmokat kivéve – a képet a min tához próbálja közelíteni. „Ha volt szerencsém megélni így is ezen a pályán úgy, hogy nem kellett nagyon feladni a saját magunk által kitűzött eszméket, és meg tudunk élni, remélem, hogy ezután is így lesz. Nyilvánvalóan most már még nehezebben vagyunk betörhetőek, ebben a korban már nem annyira rugalmas az ember. Mindegy! Mi már így maradtunk, és valószínűleg ezen nem is nagyon akarunk változtatni.” (165. old.) – vallja az egyikük. Az építész szakmai sikerében a szerző szerint a legnagyobb szerepe a személyiségnek van, „a szaktudásnak, az önismeretnek, a helyzetfelmérő képességnek, kreatív látásmódnak, rugalmasságnak és a keménységnek (kitartásnak, akaraterőnek) és a meggyőző képességnek” (15. old.). A felsorolás leginkább a szerző már említett újhumanista-individualista sikerképének felel meg, és mindenképp elfogultságot mutat az építészek érdemeivel szemben. Az *Építészprofilokból* kiderül, hogy az eszményi építész a kreatív alkotó, aki küzd a szakszerűségért és az elveiért, amelyeket nem ad fel, de mindezt belső kényszerből teszi, a Ház „megálmodásán” túl ezzel tovább misztifikálva saját személyét. A személynek, a személyiségnek ez a fokozott jelentősége nemcsak az önképben, hanem az interjúk egy másik témájában is tetten érhető. A kötetben szereplő tanulmányokban és a tizenöt portréban többször felbukkan a Mester, illetve a Mesteriskola szerepe. A Mesteriskola a hetvenes években a fiatal építészek számára nemcsak a szakmai továbbképzés lehetőségét, hanem a szakmai közéletbe való bekerülést nyújtotta, ugródeszkaként is szolgált. „Aki azt elvégzi, az nagyobb biztonsággal és hamarabb kap tervezői feladatokat, mint a többi. Épp ezért nagyon nagy harc folyik a bekerülésért. Nagy a különbség a mesteriskolások és a kívül maradó esélyei között” (30. old.) – állapította meg Váriné Szilágyi Ibolya 1978-ban. A Mesteriskolába való felvételen pedig fontos szerepe volt a Mesternek, aki ajánlotta, elvállalta és segítette a fiatalt, nyilván nemcsak szakmailag tanítva, hanem előrejutásában is támogatva. A mester-tanítvány kapcsolatnak ez a mítosza az építészképzésben a mai napig él, előtérbe helyezve annak szakmai-személyiségfejlesztő oldalát, a tudás, a tapasztalat közvetlen átadását, és elfedve az abból következő gyakorlati segítséget.

A rendszerváltásból következő gazdasági váltáshoz az építészek viszonylag gyorsan alkalmazkodtak, a kilencvenes évek végére kialakultak és megállapodtak az új építészirodák, tervező vállalkozások. Ma már minden építész szám ára egyértelmű, hogy a megbízásokat neki kell megszereznie a szabad piacon. A hazai szabad piac persze nem feltétlenül jelent szabad versenyt – talán ez is a magyarázata annak, hogy a gazdasági váltást nem követte az építészek önképének módosulása.⁶ Pedig a piac megjelenése és egyúttal nemzetközivé válása arculatváltást is kívánna az építészekről.⁷ Váriné Szilágyi Ibolya 1993-as kutatásában azt is vizsgálta, hogyan jelennek meg az építészek a hazai tömegkommunikációban, pontosabban, hogyan látják a maguk megjelenítését. Az építész és az építészek összességében gyér médiajelenlétének a kritikája mellett az érintettek legfőbb problémája az volt, hogy a műsorok nem foglalkoznak az építész-mérnöki munka komplexitásával, behatároltságával

6 ■ A Magyar Építész Kamara tagjai között végzett, már említett kutatás arra is rákérdezett, hogy a tervezők mit tesznek annak érdekében, hogy megbízást szerezzenek, illetve hogyan látják, a megbízó minnek alapján választ építészre. Az eredmény azt mutatta, hogy a munkaszerzésnél a személyes kapcsolatoknak kiemelt szerepe van, miközben a pályázatoknak, a portfólió küldésének, a munkák publikálásának alig van jelentősége. Simon Mariann: Egy kutatás tanulságai 3. (Építészek és megbízók) *Építészforum* 2006. március 22. <http://epiteszforum.hu/?q=node/1332>

7 ■ Korunk egyik sztárépítésze, Sir Norman Foster cége, a Foster and Partners kommunikációs osztályán tizenkét szakember dolgozik, akik az építész és az épületek sajtómegjelenését tervezik és szervezik, kialakítják és felülvizsgálják a minden téren egyenes és hatékony, jól felismerhető arculatot. Laura Iloniemi: *Is it all about Image?* Wiley-Academy, Chichester-Hoboken, 2004.

8 ■ Bun Zoltán: Építész a kulturális sajtóban, a könyvkiadásban és a nem írott médiában. *Utóirat. A Régi-Új Magyar Építőművészet melléklete*, 2006. 4. szám.

9 ■ Somogyi Krisztina: *Cságyoly Ferenc*. Kijárat Kiadó, Bp., 2004.; uő: *Balázs Mihály*. Kijárat Kiadó, Bp., 2006.

10 ■ Somogyi Krisztina: Kivezető. In: uő: *Cságyoly Ferenc*. Kijárat Kiadó, Bp., 2004. 185. old. és uő: Kivezető. In: uő: *Balázs Mihály*. Kijárat Kiadó, Bp., 2006. 215. old.

11 ■ A tervezési elveit leíró, nem pedig magáról vagy épületeiről mesélő építész Magyarországon ritka, az utóbbi néhány év egyetlen kísérlete Rajk László könyve. A benne szereplő szövegek azonban részben már közölt írások, míg a tényleges építészeti tézisek inkább tekinthetők az épületek és a projektek utólagos igazolásának, mint az azokat indukáló elvek összefoglalásának. Rajk László: *Réteges építész / Stratified Architecture*. Terc, Bp., 2005.

12 ■ Nem tagadható, hogy a kutatásalapú tervezés egyik mozgatórugója a generációváltás, és bár vannak idősebb képviselői is, jellemzően a ma negyvenesek tűzték zászlajukra.

13 ■ Az építész új szerepfelfogásának könyvben is rögzített példája itthon Csillag Katalin és Gunther Zsolt két magánkiadású könyve. A könyvek két-két saját tervezésű épületet mutatnak be. Az újdonságot az jelenti, hogy a profi, másutt már közölt épületkritika mellett az építészek is írnak épületeikről, méghozzá több lehetséges megközelítést egymás mellé téve. Az Audi Forum (Pipacs) esetében például először úgy írnak le az épületet, mint a térben megjelenő tárgyat, az asszociációkból eredő nevet, könnyű azonosíthatóságot adva neki. A következő lépésben mint a funkcionális programra adott racionális választ mutatják be, míg végül a sikok és a tetők, a terek és a felületek kísérleti játékának eredményét dokumentálják. Csillag Katalin, Gunther Zsolt: *AUDI. Két épület / Two Buildings*. 3h építésziroda 2004.; uők: *2 épület. Building in the Province, Hungary*. 3h építésziroda 2004.

14 ■ A tízrészes sorozatot 2007 tavaszán, csütörtökönként, 13.00 órakor vetítették *Mai magyar építőmesterek* címmel.

az anyagok és a környezeti, technikai feltételek által, az építészek összetett és kemény munkájával. „A média munkatársai jobban őrzik sztereotípiáikban az építésről mint hangsúlyozottan individuális alkotóművészről kialakult sztereotíp elemeket s az ezzel kapcsolatos ideológiákat, mint maguk az építészek” (293. old.) – állapítja meg a szerző. A kilencvenes évek közepétől az építészeti médiabeli jelenléte felerősödött, de az építészek továbbra is mint individuális alkotóművészek jelennek meg, amiről aligha csak a média munkatársai tehetnek. A Kijarat Kiadó 1996-ban indult *Vallomások – Architektúra* sorozatában számos mai hazai építésről jelent meg könyv, „de ezek a kötetek sajnos messze nem a monográfia vagy esetleg az építészeti album minőségét, mennyiségét, alaposágát célozzák meg, inkább hangulatokat, érzelmeket villantanak csak fel”.⁸ A *Vallomások* sorozat volt az első lépés, hogy az építészek vállalják arcukat – a köteteket az épületek mellett bőven illusztrálják gyerekkori és családi fotók is –, ám a belőlük kibontakozó építészkép változatlan. Az építész alkotóegyniség, aki keményen dolgozik, és megküzd a Ház létrehozása során felmerülő számos nehézséggel. A szakmai önkép tökéletesen egybevágh azzal, ami Váriné Szilágyi Ibolya építészprofiljaiból kirajzolódik.

Az utóbbi években némi változás mégis megfigyelhető az építészek önmegjelenítésében. A Kijarat Kiadó például módosította az építészeket bemutató sorozatát: az utolsó két kötetet már két nyelven, angol és magyar szöveggel adták ki, ami arra utal, hogy a könyvet külföldre is szánták, az önvallomást felváltotta a szerkesztővel folytatott beszélgetés, és a családi fényképek is kimaradtak.⁹ Az építész arculata szakmaibb lett, az építészeti megértéséhez vezető út azonban továbbra is az alkotó személyén át vezet: „Meggyőződésem, hogy az építész személyiségének megismerése ma jobban hozzátartozik a művek értelmezéséhez, mint valaha. Ez adhatja a kulcsot a megértéshez, különös tekintettel arra, hogy az egyre inkább individualizálódó alkotások értékelésének egyik alappillére maga az alkotó” – írja az egyik könyv indításhoz a szerkesztő, de a másik építésről is fontosnak tartja megjegyezni, hogy „tévedés lenne azt hinni, hogy Balázs Mihály alapvetően intellektuális érvrendszerekre támaszkodva, filozófiákhoz tapadva gondolkodna az építészetéről: személyiségének érdekessége éppen abban látható, hogy döntéseiben a nagyon is ösztönös módon megszülető elképzeléseire és a józan ész diktálta tiszta érvelésre támaszkodik”.¹⁰ Az már az építészen múlik, mennyire osztja a kérdező alapállását, és a beszélgetés során mennyire enged előtérbe a személyes élményeket és megérzéseket, mennyire él a felkínált lehetőséggel, hogy az építészeti létrehozásának emocionális, netán ösztönös oldalát emelje ki az intellektuálissal szemben.

Talán a modern építészet túlhangsúlyozott ésszerűségéhez kötődő negatív tapasztalatok és a hazai félresikerült példák miatt (a köztudatban az építészet racionális megközelítése egyenlő a panelházak szürke-

ségével) ragaszkodnak nálunk az építészek annyira az építész személyének, az alkotónak az előtérbe helyezéséhez. A hazai médiában az önálló, felelős, elhivatott alkotó építészek ugyanakkor megpróbálnak elhatárolódni a nemzetközi porondon megjelenő sztár-építészek imázsától. Pedig az építészeti piaci megjelenésének nemcsak a sztárépítészé válás az egyetlen módja. Az utóbbi tíz év nemzetközi építészmarketingjének része az is, hogy az építészek írnak, és ezzel új utat nyitnak, amely a szakmai nyilvánossághoz és közvetve a közönséghez vezet.¹¹ A *design by research*, a *kutatásalapú tervezés* nemzetközi térnyerését könyvek és nemzetközi konferenciák sora mutatja.¹² Az értelemre és a pragmatikus megközelítésre épülő – de mindig látványos grafikával kísért – tervezési elvek és módszerek bemutatása sokszor előbb kerül a közönség elé, mint a belőlük következő első épület. Elmélet és gyakorlat, intellektus és emóció ilyen összekapcsolása szükségszerűen magával hoz egy új építész-képet is. A kutató építész racionális megfontolások vezeték, észérvekből és adatokból, a realitásokból indul ki, de mindenben csavar egyet, hozzáteszi kreativitását, miközben arra is figyel, hogy mindezt látványosan vezesse elő. Mindebből következik, hogy az építész személyes mítosza háttérbe szorul, az építész már nem mint az alkotás titkának őrzője érdekes, amit persze sohasem fed fel (mert maga is csak érzi, de nem tudja, mi az). Helyette az épület, a terv, a program a fontos, amit az építész több irányból mutat be, így téve egyszerre vonzóvá és érthetővé.¹³ Mivel azonban teljesen sohasem teríti ki a lapjait, mindig megmarad körülötte egy kis izgalom, ami nemcsak a személyes marketingjét szolgálja, de segítheti az építészet kiszakítását is a nálunk különösen erős skizofrén kettősségből (ingatlan vagy műalkotás), megtalálva számára a megfelelő kulturális pozíciót.

Az építészet ilyen szemléletű megközelítéséhez és megjelenítéséhez persze több ismeretre van szükség mind a *kutató* építész (de hiszen ezért kutató), mind a bemutatására vállalkozó szakember részéről. Ideje lenne az építészeti tervezés intellektuális oldalát újra felfedezni, nem az emocionális oldal kárára, de mellé helyezni. Az építész mint alkotó személyiség imázsának fenntartása azzal a komoly veszéllyel jár, hogy a média az arra alkalmas építészektől kitermeli a maga sztárjait, és idővel az alkotó építész személyiségénél fontosabb lesz az öltözéke, a szokásai, netán a magánügyei. 2007. március 15-én az m2-es csatornán egy építészeti filmet vetítettek.¹⁴ A kamera bemutatta az építész házait, az alkotót is láthattuk, aki mesélt róluk. A riportert inkább a háttérben maradt, a fontos kérdéseket a végére tartogatta: Esténként marad fenn sokáig, vagy inkább reggel kel korán? Hova megy szívesebben pihenni: a víz mellé, vagy a hegyekbe? Mit szeret jobban: a bort vagy a sört? A vörös bort vagy a fehéret? És így tovább. Az építész először kicsit meglepődött, majd válaszolt. Skardelli György a vörös bort szereti. Skardelli György építész. Az építészek a vörös bort szeretik. □